

*Братислав Теиновић**
Музеј Републике Српске, Бања Лука

НАЦИОНАЛНО–ПОЛИТИЧКА МИСИЈА ФРА ГРГУРА–ГРГО ШКАРИЋА (1831–1876): ЗА ЈАВНО ДОБРО СРПСКЕ НАЦИЈЕ

Сажетак

Фра Гргур–Грго Шкарић (Жупањац, 1831–Загреб, 1876) једна је од најтајанственијих историјских личности 1860/70–их у политичком животу Босне и Херцеговине. Као професор на Широкобријешкој католичкој богословији (1866–1869) васпитавао је ђаке у српском националном духу, заклињући их „за јавно добро српске нације”. Услед притисака којима је био изложен због националне мисије коју је водио и сумњи да припрема устанак, пребегао је на јесен 1869. у Кнежевину Србију, где је од намесничке Владе добио држављанство и финансијску помоћ. Српски намесник Јован Ристић био је патрон за израду његовог плана у вези са покретањем „Друштва омладине римокатоличке у Херцеговини”. При српском Министарству иностраних дела, Шкарић је све до 1. јануара 1873. радио тајно, под псеудонимом „Јова Косановић”, првенствено као агент и заступник „католичког елемента Босне и Херцеговине”. Наредне две године припремао је устанак у родној Херцеговини, у коме је активно учествовао као вођа једне католичке добровољачке чете.

Кључне речи: Фра Грго Шкарић, католици, фрањевци, Срби, Босна и Херцеговина, Кнежевина Србија, Јован Ристић, Аустро–Угарска.

* b.teinovic@hotmail.com

„Јер сам за тужну
сјеротињу Србску страда, и на
вијеке свагда, осим у Србству, своју
будућност изгубио”.

(Фра Грго Шкарић, 18. априла 1873.)

УВОД

Питање српске национално–политичке оријентације босанских фрањеваца и њихових католичких верника у Босни и Херцеговини у прошлости, проблематизовано је у последњих више од стотину година. Босанско–херцеговачки фрањевци остали су у историји српског народа током XIV–XIX века упамћени као „народно римокатоличко свештенство, трудољубиво и родољубиво”, које је успевало да „отупи оштрице нетрпељивости и прозелитске загрижљивости”¹. Штавише, то што је код великог броја њих „народно било јаче наглашено од клерикалног”, утицало је да у последњем веку турске владавине буду „омиљени и код православних” (Слијерчевић 1981, 10). Фрањевац из Широког Бријега у западној Херцеговини фра Гргур–Грго Шкарић остао је незаборављен у нашој историјској науци највише захваљујући свом имењаку Гргуру Јакшићу, који је један његов политички план из 1869. објавио на његову седамдесетогодишњицу у београдској *Политици* (1939). Видело се још од Шкарићеве младости да је реч о национално свесној особи, која је иако фрањевац из западне Херцеговине, према речима Лазе М. Костића испољавао почетком друге половине претпрошлог века „отворено своје српско национално Вјерују” (Костић 1963, 19), за разлику од неких његових савременика и сународника (фра Петар Бакула, фра Маријан Шуњић и фра Грго Мартић), а које је некритична литература с почетка XX века сврстала у ред „Срба Босанаца и Херцеговаца” (Димић 1903, 394–395).

Иако су поједини хрватски историчари из Јакшићеве генерације имали идеју о томе, да се фра Шкарић наводно „читајући фра Гргине ‘Осветнике’² одметнуо био из фратарa и макнуо у Србију” (Ћиџић

¹ Посвећено чување „Грбовника југословенских покрајина, босанских и српских краљева и племства” израђеног 1800. у част „Стефана Немањића цара Србљана и Бошњака” (*Stipana Nemanjića cara Srbljana i Bošnjaka*) у фрањевачком самостану у Фојници (Грујић 1930, 160; Станић 1989, 65), предочиво сведочи о његовању међу њима, осим босанске, и српске средњовековне традиције.

² Циклус Мартићевих епских песама о српском устанку у Херцеговини (1857) и црногорско–турским ратовима (1858, 1862–1865).

1930, 42), он је својим каснијим делом показао да је реч о далеко сложенијој политичкој личности. Васо Војводић, фра Андрија Никић, Базилије Панџић и Роберт Јолић, који су у својим делима оставили вредне податке из Шкарићевог личног живота, допринели су изради његове биографије.

ЖИВОТОПИС ФРА ГРГУРА–ГРГЕ ШКАРИЋА И ЊЕГОВ НАЦИОНАЛНО–ПОЛИТИЧКИ РАД НА ШИРОКО БРИЈЕШКОЈ БОГОСЛОВИЈИ (1831–1869)

Фра Шкарић, чије је презиме негде наведено и у скраћеном облику као „Шкаро” рођен је 13. јула 1831. у Жупањцу (некад Дувно, данас Томиславград) у западној Херцеговини (Jolić 2011, 388) где „станују Срби–католици”, како је сам говорио (Војводић 1994а, 106). Крстио га је 17. истог месеца месни капелан, поменути фра Маријан Шуњић, а кризмао 19. августа 1838. године апостолски викар за Босну и Херцеговину фра Рафаел Баришић. Основну школу завршио је код фрањеваца³ на Черигају код Широког Бријега. У фрањевачки новицијат смештен у новоподигнутој цркви у Широком Бријегу, примио га је 27. априла 1847. године бискуп за Херцеговину поменути Баришић и заветовао годину касније (Pandžić 2001, 53; Jolić 2011, 388). Име Јуре које је добио по рођењу, тада је променио у Гргур–Грго (Nikić 1977, 321).

Фрањевачку теологију и филозофију дипломирао је на Широком Бријегу и у Венецији. Пошто је 13. јула 1856. заређен за свештеника, провео је две године (1856–1858) као жупник у Граднићима (жупа Бротњо) код Читлука, а затим четири године као жупни викар (1858–1862) у бискупијској курији самостана у Мостару (Nikić 1984, 144; Jolić 2011, 388). Током службовања у Мостару, радио је и као учитељ у „Славјанској народној учионици” (Nikić 1977, 321), када му се пробудила „јака одушевљена идеја слободе и независности Народне” (Јововић 2010, 107). Фра Шкарић је капелан у Широком

³ Осим „Буквара” (1848) и „Повијести Босне” (1851) аутора фрањевца и књижевника фра Ивана Фране Јукића писаних латиницом, католицима у Босни и Херцеговини као обавезан уџбеник у оновременим фрањевачким основним школама, служила је и ћирилична књига „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона” (1849) српског филолога Вука Караџића (Marković 1923, 28), преко чијег садржаја су још од детињства били упознати са својим српским етно–језичким пореклом.

Бријегу (1862/63) и жупник (1863/64) у Вељацима код Љубушког, где је 1863. на рушевинама старе цркве св. Пророка Илије започео подизање нове (27X14 m) коју није завршио, будући да је већ идуће године премештен за гвардијана самостана (1864–1869) у Широки Бријег (Вакула 1867, 171; Војводић 1994а, 102; Јолић 2011, 388).

У време када је Шкарић као професор на Богословији у Широком Бријегу⁴ започео агитациони рад „за јавно добро српске нације” међу католицима у западној Херцеговини (Nikić 1977, 322), вера је као и у претходним вековима представљала једину начелну националну „вододелницу” међу становницима истог етно–језичког порекла. Вишевековни процес однарођавања католика који „не маре за политику” и код којих је сав смисао живота била „послушност према фрањевцима” (Horvat 1937, 110), допринео је вештачки наметнутој кроатизацији широм Босне и Херцеговине. У новоформираној сарајевској католичкој гимназији 1864/1865. под руководством поменутог жупника фра Мартића, у Босни и Херцеговини се по први пут учио хрватски језик (Milaković 1906, 358; Kruševac 1967, 132).⁵ Кроатизовање католика српског етно–језичког порекла у Босни и Херцеговини подржавано је из Троједне Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације, у првом реду од политичара из хрватске либералне Народне странке.⁶

⁴ Богословија у Широком Бријегу започела је са радом 1848. године.

⁵ Фра Мартић је у раној младости био Србин (Hadžijahić 1970, 58), те јавно писао како је његов матерњи језик само „најрјечје нашег српског језика” (Džaja 1995, 56). Само две године пре (1863) отварања Католичке гимназије у Сарајеву, он је оплакао прерану смрт (Drlić 1933, 206–207) фра Томе Ковачевића [(Буковица код Дервенте, 1820–Београд, 1863, бивши фрањевац, агент српске владе 1843–1863, псеудоними: Томо Радивојевић, Јосип Радивојевић, Радивоје Радивојевић)], најеминентнијег промотера српске националне идеје у првој половини XIX века међу католицима у Босни и Херцеговини (Теиновић 2022). У католичким народним школама пре 1865. у првом разреду учило се читати и писати латински и „српскиими писменима”, односно „сербски” (*särbski*) (Jelenić 1915, 370). Замах кроатизације католика у Босни и Херцеговини базиран на језичкој основи започео је почетком 1870–их када се у фрањевачким пучким школама, без обзира на обавезно учење „латинице и српског писма” (*la letter latine e serbe moderne*) (Богићевић 19756, 235), у настави за прва четири разреда уведе хрватске читанке (Drlić 1942, 175).

⁶ Политика хрватских народњака позивала се у то време на хрватско историјско право на део Босне и Херцеговине, стално подсећајући своју јавност да се Хрватска у XV веку простирала до Дрине. Хрватски народњаки полазили су од непоколебљивог уверења, да би се католици у Босни и Херцеговини пре определили за хрватску Троједну краљевину него за имагинарно српско

У конспиративни рад српске владе фра Шкарић се укључио средином 1860–их у време издања обавезне брошуре за све српске агенте, „Описа Босне и Херцеговине” (Београд 1865¹, 1879²)⁷ бившег фрањевца и такође агента српске владе Томе Ковачевића, по коме су становници ове турске провинције одувек били све „сами овејани Срби” (Gross 2001–2004, 79). Први значајнији национално–политички задатак у који је био укључен и фра Шкарић десио се 1866. године, када је према признању Михајла Љубибратића а према упутству председника српске владе Илије Гарашанина, заједно са одабраном групом српских родољуба (Богдан Зимоњић, Максим Баговић, Лука Петковић, Серафим Перовић, Јован Перовић и Леонтије Радуловић) припремао устанак у источној и северозападној Херцеговини (Чубриловић 1996², 29; Ljubibratić i Kruševac 1955, 188).⁸ Фра Шкарић

Душаново царство (Петровић 1977, 280–282). Кључни аргумент због чега је Босну и Херцеговину требало присајединити „Троједници” био је за хрватске народњаке сасвим бизаран, а то је што су католици у тој турској провинцији аустријског цара називали „својим краљем” (Teinović 2019, 824–825). Није непознаница, да су хрватски либерални народњаки средином 1860–их практично нахушкавали Аустрију на окупацију Босне и Херцеговине, а све на корист такозване „хрватске круне” (Novak 1960, 37).

⁷ Ковачевић је у овом делу отворено осудио „просвећене свештенике Србе римске цркве”, који су у прошлости „народне обичаје као неко празноверје искоренили”, чиме су „у живац српске народности дирнули” (Ковачевић 1879², 25).

⁸ Фра Шкарић се у овом послу нашао пред озбиљним изазовом. Српска влада добијала је током 1866. по њу зачуђујуће вести са терена да су само православни Срби у Босни и Херцеговини били за побуну против турске власти за разлику од католика, спремнијих да воде рат на страни Турака него „да постану Срби”. Неки анонимни српски агент сматрао је илузорним што се планира било каква сарадња са католицима који су, што је мање позната чињеница у Србији, били увек спремнији да „све што је могуће противставе и смету сваки покрет Србски”. Кривицу за неуспех око подизања устанка 1866/67. њени организатори приписивали су неком анонимном босанском фрањевцу, који је турској власти издао све њихове планове. Турску власт и њега лично највише је бринуо један српски летак из јануара 1867. који се делио по Босни и Херцеговини и у коме се „народ србски” као браћа „од све три вере” и „по крви и језику”, позивао да подигне „мач у руке против Османлије” (Teinović 2019, 818, 835). Сенка сумње, иако за то не постоје чврсти докази пала је на „политичког фратра”, како је сарајевског жупника фра Мартића због његове блискости са тадашњим босанским валијом Топал Шериф Осман–пашом (*Topal Şerif Osman Paşa*, 1861–1869) окарактерисао његов савременик, административни радник у аустријском конзулату Мартин Ђурђевић (Gjurgjević 1910, 30–31). Због више пута исказане оданости,

је од 1865. као учитељ на Хумцу код Љубушког, а од идуће на Широкобријешкој католичкој богословији као „учитељ ђака” (Marić 2011, 110–111) и зборовођа школског певачког хора (Nikić 1996, 44),

Мартића је турска власт три пута одликовала „петим и четвртим разредом и командерским нишаном Мецидије” (Milaković 1905, 300). Аустријски конзул у Сарајеву Фердинанд Хас (*Ferdinand Hass*, 1866–1868) инструисан је тада од бечке владе, да ни у ком смислу не подржава превратничке активности својих католичких штићеника (Zaplata 1936, 144–145). Драгоман пруског конзулата у Сарајеву, Хрват арбанашког порекла Миливој Клемент Божић (1864–1867) и доцнији агент хрватске Народне странке (1868–1869) оставио је на пролеће 1867. дискутабилна размишљања о етничкој и политичкој слици Босне и Херцеговине. За католике „под именом Хрвата војевати” у тој турској провинцији било је по њему једнако „извести борбу са фанатизмом србским”. Божић је тада тврдио да није било „припремљена земљишта” за хрватску националну политику према Босни и Херцеговини, „дочим су Срби од 15. год. [од 1852–Б. Т.] радикално тјерали, под видом истина вјере, српско име”. Последица тога била је да се у тој турској провинцији тренутно „сваки Ришћанин називље Србом”, док католички фратри нису „народ ни властитим именом упознали”. Они су по Божићу оваквим понашањем изневерили и сам „вјерозаконски интерес”, који је по њему неминовно требао да дође „у тјескобу” ако би се Источно питање решило „под првенство Србства” и дошло у домен ниског нивоа „србског изображења”. Признао је прваку Народне странке у Загребу, Матији Мразовићу, да је католичке фратре „сјећао на дужност спрам католичанства и Хрватах” у чему је имао само делимичног успеха. Добро плаћених агената, које је Божић назвао „викачима”, имала је српска влада у то време у Босни и Херцеговини у већем броју. Од хришћанске раје Србија није требала да очекује никакву помоћ, а „од Католика свакако никакове, толика је вјерозаконска мржња”, писао је Божић. По његовој процени, православних Срба било је највише, око 500.000, муслимана преко 444.000 и католика далеко најмање, нешто више од 182.000. Божић се за млађи „нараштај” међу босанским фрањевцима лично уверио да га је и даље „гвозденом руком” држало старије свештенство, које би несумњиво више „волили Аустрију него Србију”. Католичко свештенство у тој турској провинцији сматрало је „да би им Аустрија уздржала привилегије”, које нису биле нимало безначајне. Располажући по властитој вољи са својим верницима, били су ослобођени данка, пореза и царине. Веровали су, да од Србије „не би имали никаквих повластица, и да би парохије изгубили”. Али, Божића су готово сви фрањевци са којима се упознао током његових путовања по провинцији најискреније уверавали, „да не би никако проти[в] Србије што узрадили”. Међутим, пошто су од православних Срба доживљавали „презирање свога закона (вјере)”, они нису могли да „сциене да су им православни браћа”. Божић је за такво стање највише криво околност звану „србска агенда”. Наводно, у Босанској Крајини и Посавини „католици и православни” били су у добрим односима. Штавише, католици су Божића „увјеравали ако дође до часа да ће бити уз Србе” (Korunić 1984, 169–170, 179–182), што ће се у блиској будућности показати као неистина.

са веома запаженим успехом повео српску националну агитацију међу младим католичким клирицима. Васпитавајући их у српском националном духу,⁹ прописујући им 1868. полагање заклетве „за јавно добро српске нације” уз обавезу да ће заувек остати „верни српској нацији”¹⁰, фра Шкарић је пао у немилост старијих фрањеваца и врха католичке цркве (Јововић 2010, 107–108).

Догађало се то после пада конзервативне Гарашанинове владе новембра 1867. године (Јовановић 1923, 224) и промене спољне политике Кнежевине Србије током 1868. на штету конспиративног рада у неослобођеним српским земљама. Окрећући се консолидовању унутрашњих прилика, српска влада ставила је спољну политику у други план. Министар војни Миливоје Петровић Блазнавац одустао је почетком јануара 1868. од даље припреме устанка у Босни и Херцеговини, сматрајући то беспотребном авантуром у шта га је лично уверио емисар, извесни Јован Смуђа. Из искуства стеченог у ранијем времену, Блазнавац је био сумњичав на босанско–херцеговачке

⁹ Иако не у мери као у Широком Бријегу, српски националистички дух провејавао је у то време и у другим фрањевачким богословијама. У једном извештају бискупа фра Пашкала Вујичића упућеном 1867. године „Конгрегацији за пропаганду вере” (*Congregatio de Propaganda Fide*) у Риму са забринутошћу се наводи, како су млади босански фрањевци школовани у самостану у Ђакову махом слепо и прекомерно одани национализму (Gavranović 1935, 208). Ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер, који је подржавао српског кнеза Михаила IV Обреновића (1860–1868) као будућег краља Срба и Хрвата, обавезао се самостанском колегију да ће свој несумњиво велики утицај међу босанским католицима искористити за прихватање те политичке идеје (Slovak 1977, 140).

¹⁰ Текст заклетве, коју је фра Шкарић лично саставио гласи:

У име Бога и Пресветог Тројства, Амен. Заклињемо се сви ми у име Бога живога, пресветог Тројства и свих светаца Божјих, да напуштамо све своје ствари, то јест нашу прошлост и садашњост, родитеље и сва досадашња начела, те сигурно и свјесно прихваћамо корисно стање за јавно добро српске нације [sic!], којој се—и управи која сретно влада—приносимо, приказујемо и жртвујемо истим [својим] животом и својом крвљу на корист, срећу и управу, исте власти и нације, приказујући се истој да с нама влада и управља служећи се с нама као с највјернијим својим поданицима. Заклињемо се на исти начин у име Бога живога и распетог Исуса [Криста], да никада ни на ком мјесту у будућности—тко зна каква ће она бити—не желимо издати ни одати не само ово дјело [да смо тражили помоћ] у људству које се заузима, окупља и мучи за наше и националне послове. Него пролијевањем властите крви, остајемо увијек вјерни власти, српској нацији [sic!], и политици исте власти. И да је све ово истинито нека нам помаже Бог, Пресвето Тројство, распети Исус и сви свеци Божји. Амен (Nikić 1977, 322).

Србе у погледу њихове спремности на оружану акцију, будући да су последњих година слали лажне извештаје Гарашанину само да би се новчано окористили. По његовом мишљењу, положај Босне и Херцеговине могла је једино решити добро организована војна акција Србије (Војводић 1994а, 14–15). И хрватски народњаци сазнали су почетком 1868. да је српска влада дигла руке од неких старих конспиратора у Босни и Херцеговини. Према њиховим сазнањима на промену спољно–политичког курса Србије утицала је и Русија, која није са благонаклоношћу гледала на „Хрвате и католицизам” и која је била крајње сумњичава према бискупу Штросмајеру и његовој југословенској идеји (Когунић 1981, 94).¹¹

Појачан утицај бечке владе међу босанским фрањевцима, осетио се одмах после убиства кнеза Михаила 10. јуна 1868. на Топчидеру. Тада је, према сведочењу српског агента за Босну и Херцеговину Стевана Богдановића та сарадња нагло прекинута и то највише због тога што је, како је навео, Аустро–Угарска „међу босанске католичке прваке силни новац просула” (Љушић 1997, 211–212). Насилним одласком кнеза Михаила са политичке сцене, национални рад ван Србије знатно је утихнуо. У српској државној политици на значају су све више добијали ставови, који су према речима Љубомира Јовановића: „српску народност везивали с православном вером”. Афирмација за такву националну политику пронађена је у чињеници, да католици у Босни и Херцеговини себе не сматрају Србима и што православни у тој турској провинцији који су се несумњиво осећали Србима, нису у националном смислу ове тако доживљавали

¹¹ Аустроугарски конзул у Београду Бењамин фон Калај (*Benjamin von Kállay*, 1868–1875) изнео је у својим мемоарима нека сазнања о Штросмајеровом незадовољству након његове посете на јесен 1868. године српском кнезу у Београду, те да је размимоилажење у националној политици између Срба и Хрвата највише долазило до изражаја у погледу будућности Босне и Херцеговине. Према његовим речима, обе стране, Србија и хрватска Народна странка, биле су у то време патерналистички настројене према Босни и Херцеговини, која је за њих била и остала вечна „јабука раздора” (Калај [1976] 2002, 114, 116). Бискуп Штросмајер сусрео се 20. октобра исте године и са руским конзулом у Београду Николајем П. Шишкином (*Николай П. Шишкин*, 1863–1875), чији је разговор требао остати у тајности једнако за Аустроугаре као и за српске намеснике. Вођа хрватских народњака исказао је Русима безрезервну лојалност, као „јединој и некористољубивој заштитници кршћанства и Словенста”, сумњичећи српско Намесништво за тајну сарадњу са бечком владом око уступања Босне и Херцеговине Србији (Frejdzon 1971, 172–173).

(Јовановић 1901, 37, 48). Наведене неповољне околности морале су утицати на даљи Шкарићев статус током његовог просветно–педагошког рада на Широкобријешкој богословији. Србија, којом је наредне четири године управљало Друго Намесништво (1868–1872)¹², ратну политику према Босни и Херцеговини заменила је просветном пропагандном акцијом (Урић 2008, 279), која је за фра Шкарића представљала прилику за конспиративни ангажман заснован на новим идејама.

На Богословији у Широком Бријегу, бастиону католичанства,¹³ Шкарићевој националној мисији „за јавно добро српске нације” оштро су се успротивили старији католички свештеници, који су на све могуће начине дезавуисали његову национално–политичку делатност у школи. Фрањевачко старешинство дифамирало га је, обавестивши херцеговачког бискупа фра Анђела Краљевића, да је фра Шкарић „опијен национализмом” (Нikić 1977, 322). Припређено му је да ће бити пријављен турској власти или патронској бечкој влади, ако не прекине са таквим радом. Полакомивши се под непрестаним притисцима, фра Шкарић је затражио премештај из Широког Бријега у неку другу жупу, али су његов захтев црквене старешине категорично одбиле (Војводић 1994а, 104). Велика вероватноћа је да је он ипак био потказан од некога из највиших црквених органа, али га је спасила чињеница што је био имењак доста познатијег турској власти сарајевског жупника фра Мартића.¹⁴ Добивши у априлу 1868. списак 81 српског тајног агента у Босни и Херцеговини¹⁵ у

¹² Друго Намесништво, које су осим поменутог генерала Блазнавца чинила два историчара, Јован Ристић и Јован Гавриловић, владало је Кнежевином Србијом (1868–1872) након убиства кнеза Михаила, а у име малолетног Милана Обреновића.

¹³ Православном богословијом у Бањој Луци, као некој врсти противтеже католичкој у Широком Бријегу (Слијепчевић 1980, 535) руководио је у то време Василије–Васо Пелагић, главни агент српске владе у Босни од 1868. године (Екмећић 1973², 41).

¹⁴ Савременик догађаја, руски историчар и славјанофил Нил А. Попов (*Нил А. Попов*, 1833–1892) означио је фра Мартића као особу која је учвршћивала аустроугарски политички утицај међу католицима у Босни и Херцеговини. Мартић се током рођенданских прослава аустроугарског цара нимало није либио, да са трона своје цркве маштовито проповеда: „Наш премилостиви император Франц Јозеф шаље нам и богове из Беча” (Попов 1873, 17).

¹⁵ Револуционарни комитети и поткомитети који су са развијеном мрежом агената радили за српску владу, постојали су током 1868. у бројним местима Босне и Херцеговине (Зворник, Бијељина, Кладањ, Вишеград, Фоча, Чајниче,

коме је са примљених 1.000–2.000 дуката под редним бројем два (2) писало име извесног „фра Грге”, босански валија Топал Шериф Осман–паша је, не удубљујући се превише у целу проблематику, затражио од фрањевачког старешинства да се фра Мартић опозове из главног града Босанског ејалета (Ћићić 1930, 41; Мијić 1958, 265; Marković 1970/71, 425). Тек након три месеца ће се сазнати да је реч била о фра Гргуру–Грги Шкарићу, који је већ извесно време радио као агент српске владе за месечну плату од 10 дуката (Milaković 1905, 299; Ћићić 1930, 42; Jolić 2011, 389). Турској власти било је тада апсолутно јасно, да је српска влада у протеклом времену значајно финансијски помагала босанским фрањевцима, само како њихови верници „не би били наклоњени Хрватској”¹⁶ (Мијić 1958, 267), која је међу њима већ увелико започела националну агитацију.

Пожртвован Шкарићев национално–политички посао „за јавно добро српске нације” међу младим католичким клерикима са посебном пажњом пратила је и бечка влада, која је у свом конзулату у Сарајеву 1868. имала ангажоване хрватске националне пропагаторе. Најпознатији од њих поменути драгоман Клемент Божић јављао је на пролеће исте године са забринутошћу Мразовићу, како многи млађи босанско–херцеговачки „фратри слабу наду гаје у звизду Аустрије”, односно да „нису посве наклони више Аустрији” (Kogunić 1984, 186, 191–192). Откривши да је фра Шкарић образовао једну групу од једанаест (11) српски оријентисаних фрањеваца¹⁷ родом из околине Љубушког (фра Петар Бартол–Бариша Божић, фра Шимун Иван Мусић, фра Мијо Ловро Чуљак, фра Томо Петар Хрстић, фра Марко Мате Грбешић, фра Блаж Иван Барбарић, фра Грго Лука Драгићевић, фра Анте Чутура, фра Иван Микулић,

Сарајево, Високо, Маглај, Бањалука, Бихаћ, Трговиште, Босанска Костајница, Јајце, Ливно, Мостар, Љубушки) (Дурковић–Јакшић 1979, 144–145). Из неких тајних канала почетком априла 1868. процурела је новинска вест, како је у Босни и Херцеговини образован некакав одбор, „кому је сврха ослободити кршћане у Босној од турског јарма, и сдружити ову земљу са Србијом” (Teinović 2019, 887).

¹⁶ То да су старији „фратри уопште за Аустрију због сједињења са Хрватском” као и да је један од агитатора те политике био фра Мартић, знали су 1860–их Гарашанин и српска влада (Teinović 2019, 842).

¹⁷ Треба имати у виду чињеницу, да је у то време не тако мали број католика у Босни и Херцеговини са наклоношћу гледао на ослободилачку и независну Србију. Аустроугарски конзул у Сарајеву, Хрват Фрањо Зоретић (1868–1872) био је лета 1869. зачуђен због нескривених симпатија многих босанских католика према Кнежевини Србији (Gavranović 1956, 338).

фра Стипеша Буцоњић и фра Мартин Приморац)¹⁸, спремну за устанак против турске власти и борбу за присаједињење Босне и Херцеговине Кнежевине Србији¹⁹, бечка влада је о целом том случају обавестила турску власт. Ова група национално српски усмерених католика, којој је руски вицеконзул у Мостару Николај А. Иларионов (*Николай А. Иларионов*, 1867–1871)²⁰ набавио пасоше и дао свакоме по 50 форинти за пут, покушала је ноћу 12. септембра 1868. преко Сарајева, Романије и Дрине прећи у Србију (Martić 1906, 54–55; Gujić 1937, 190; Nikić 1977, 322; Pandžić 2001, 85) како би са њеном владом договорила даље активности и добила финансијску помоћ за подизање устанка у западној Херцеговини. Ова слабо осмишљена акција је пропала, јер је турска власт преко доушника сазнала за њихов план. Већина њених актера ухапшена је и осуђена, осим фра Мусића кога је спасао његов ујак, херцеговачки бискуп фра Краљевић и то тако што га је послао на наставак школовања у

¹⁸ Дуго времена хрватска историографија оповргавала је било какву повезаност ове групе национално српски опредељених фрањеваца са Србима у Херцеговини и српском владом, чијој аргументацији је скоро седамдесет година доцније послужила исповест неког анонимног актера, накнадно названог „младим хрватским родољубом” (Gujić 1937, 190) [*sic!*].

¹⁹ Калај је из разговора са српским намесником Ристићем сазнао, како је он почетком септембра 1868. озбиљно размишљао о изради једног политичког плана предаје Босне и Херцеговине Кнежевине Србији. Према Ристићевом мишљењу Порта би чак на такво решење и пристала, само када би на то била присиљена једним општим устанком хришћана. Ристић је тада веровао, присећа се Калај, да Србија још увек има највећи утицај међу свим верама у Босни и Херцеговини, на шта га је аустријски конзул озбиљно упозорио како би се могао разочарати када би знао праву истину (Калај [1976] 2002, 83). „Пројекат устанка” српског агента Николе–Нике Јовановића Окана од 29. септембра 1868. предвиђао је две фазе. У првој је требало побунити народ, а у другој да у Босни и Херцеговини интервенише српска војска. Окан је писао Ристићу, како је главни проблем овог плана представљала „конфесионална поцепаност Босанаца” и њихова неслога „због неразвијене националне свести”. По њему, устанак је требало започети упадом из средње Далмације у ливањску нахију (Војводић 1994а, 20–22).

²⁰ Иако је већину херцеговачких католика и фрањеваца сматрао „фанатичним и оданим присталицама Аустрије”, вицеконзул Иларионов задобио је након овог догађаја поверење католика у западној Херцеговини. Њему је 28. фебруара идуће године група херцеговачких католичких кнезова поднела једну „петицију” од осам (8) тачака о незаконитој наплати пореза коју је он требао адресирати султану Абдул–Азизу (*Abdül–Aziz*, 1861–1876) (Писарев, Экмечич 1988, 162–163, 168).

богословију у Острогон у Мађарској²¹. Једини који је успео побећи у Србију фра Божић, убрзо се уписао на Велику школу у Београду (Gujić 1937, 191; Јакшић 1939, 14; Marković 1970/71, 425).

Залагањем француског вицеконзула у Мостару Леополда Мороа (*Leopold Moreau*, 1865–1873) и сарајевског жупника фра Мартића, нешто касније помиловани су и остали чланови Шкарићеве групе. Због овог догађаја и српских национално–либералних идеја које је и даље јавно испољавао, фра Шкарић је трпео жестоку осуду старијих херцеговачких фрањеваца прохрватске оријентације.²² Из Широког Бријега послан је на јесен 1868. по казни за жупника у Градниће, у западно–херцеговачку жупу Читлук, где није дуго мировао. Ту је за нови устанак под паролом „За опћу срићу и корист Вире и отачбине Народа и народности” придобио у Доњем и Горњем Бротњу неколико одважних фрањеваца и католичких сеоских кнезова: жупника у Љутом Доцу фра Мату Прскала–Булића, Илију Ђору и Николу Ласту из Слипчића, Мартина Ћорића из Тепчића, Стипана Селака из Доброг Села, Фабијана Јуричића, Јуру и Гаргу Приморца из Читлука и Видака Иванковића из Хамзића. Једино кога се осим турске власти прибојавао били су старији фрањевци и бискуп („Неслушајте Фратровах и бискупа”). Шкарићева кореспонденција са овим људима допала је у руке бискупа фра Краљевића. Највише због намере да оснује „банку” (сандук, каса, фонд) која би сакупљала новац неопходан за куповину оружја и подизање устанка у западној Херцеговини, генерал фрањевачког реда наредио је 27. априла 1869. године фра Шкарићу пресељење у мађарску провинцију св. Ивана Капистранског. Шкарић је одбијајући да то прихвати молио 4. јуна исте године пресељење у Далмацију, али је за бискупа фра Краљевића та близина била „политички опасна” па је одлуку о коначном његовом статусу затражио од „Конгрегације” у Ватикану. За херцеговачког бискупа најповољније решење било би, када би се фра Шкарићу одредио неки самостан у римској провинцији.

²¹ Богословија у Острогону важила је у то време за место преваспитавања младих босанских фрањеваца, којима је нарочито замерано њихово симпатисање старих мађарских непријатеља Руса и „шизматика” Срба (Drljić 1940, 34–35).

²² Хрватске националне тенденције које су долазиле споља увелико су провејавале међу фрањевцима (Надџијаћ 1970, 69), али само у западној Херцеговини, док је хрватска национална свест међу католицима у централној Босни заживела тек у време аустроугарске окупације, на прелазу из XIX у XX век (Periša 2011, 317).

Након избацивања 17. октобра 1869. из Херцеговачке фрањевачке провинције, фра Шкарић је пре коначног одласка у Београд једно краће време прибежиште пронашао у Загребу (Martić 1906, 55; Nikić 1977, 322–324; Pandžić 2001, 86; Jolić 2011, 388–389).

ШКАРИЋЕВА НАЦИОНАЛНО–ПОЛИТИЧКА ДЕЛАТНОСТ У БЕОГРАДУ (1869–1875)

Услед великих притисака којима је перманентно био изложен од стране старијих аустро–хрватски оријентисаних фрањеваца²³, не мирећи се са одлукама највиших органа католичке цркве, фра Шкарић је на јесен 1869. био приморан пребећи у Београд. Преселивши се дефинитивно у новембру те године у српску престоницу, ступио је у везу са својим земљаком, босанским Србином, бившим сарајевским трговцем, поменутиим агентом српске владе Ником Оканом. Овај је намесника Јована Ристића²⁴ обавестио да је због „слободног развијања народне свести и ватрених тежња за ослобођењем и слогом народа обојег верозаконa” и након прошлогодишњег покушаја да одабрану групу ђака пребаци у Србију, фра Шкарић био прогнан од старијих фрањеваца. Херцеговачким фрањевцима конзервативних схватања, према Окановим речима, нарочито је засметало његово недавно заузимање „да народ католички заведе фондацијони сандук за народње школе”. Пошто је фра Шкарић изразио жељу да остане у државној служби у Србији, Окан је стао на његову страну иако ни он није био нимало склон како је тврдио Ристићу, „да се икаквом римокатолику све верује и икад повере послови који у живац наше будућности засецају”. Како би Ристића и српску власт уверио у

²³ Међу католицима у Босни и Херцеговини свој утицај настојао је у то време наметнути тадашњи идеолог аустро–хрватства, далматински католички свештеник дон Миховил Михо Павлиновић, заговорник разграничења Хрватске према осталим јужнословенским земљама. У програму „Хрватска миса” из 1869. године, дон Павлиновић је источном границом којом се протезало хрватско историјско право навео Врбас, а годину касније Дрину. Павлиновић је „с правом” био уверен, да ће бечки двор у ближој перспективи пристати на уједињење хрватских земаља у једну целину са, како је рекао „натегнутом земљом у Босни” (Stančić 1972–73, 168, 175).

²⁴ Ристић је на Босну и Херцеговину гледао са позиција „историзма”, односно историјског права Србије на ту турску провинцију (Стојанчевић 1981, 79). Босна и Херцеговина присаједињена Кнежевини Србији била је за Ристића и српске либерале „заветна мисао српска”, на коју су се они обавезали након смрти кнеза Михаила (Терзић 1987, 271).

Шкарићев патриотизам, Окан се позвао на сведочење агента српске владе 1860–их у Сарајеву Богољуба (Теофила) Петрановића²⁵, који је у том граду чуо да је овај херцеговачки фрањевац „доиста народњи човек”. Окан је Шкарића одвео и код херцеговачког архимандрита Нићифора Дучића²⁶, како би га као главног Ристићевог саветника и агента за питање Босне и Херцеговине упознао са тренутном политичком ситуацијом. Шкарић је преко Дучића упутио молбу српском Намесништву да га оно узме „под могућу заштиту и обрану” и материјално помогне, стављајући се на располагање за даљи конспиративни рад са католицима у западној Херцеговини. Да би се доказао као неко ко би могао бити користан српском народу, фра Шкарић је одмах по доласку у Београд новембра 1869. предао Ристићу један доста раније састављен „Меморандум (састав са предлозима)” од 8 (осам) тачака, где је јасно изнео виђење политичке будућности српског народа православне, католичке и муслиманске вере. Главни узрок верског фанатизма, по њему, лежао је у „културној заосталости” народа. Рачунајући само на млађе свештенике обе вероисповести, Шкарић је предложио Ристићу формирање „Комитета од 16 чланова” (осам православних и осам католичких свештеника), који би радио на ишчезавању верске заслепљености и нетрпељивости (Јакшић 1939, 14; Екмећић 1973², 46; Војводић 1994а, 104–106; Јововић 2010, 104–107).

Након „Меморандума”, Шкарић је 22. децембра 1869. посредством Дучића предао Намесништву „План и савјет” од 12 (дванаест) тачака за деловање замишљеног „Дружтва Омладине Римо–католичке у [Х]ерцеговини”. У ово „Дружтво” запослио би „четири најспособнија младића”, којима би основни задатак био промовисање „народне иде[ј]е слободе и независности за опћенито уједињење свих Србах, и придружење к’осталој браћи Славне Књажевине Србске”, као и „избављење и растргнутје ланаца робства свих покра[ј]инах и Србскога Народа”. Паралелно са тим, „Дружтво” је требало да ради на искорењивању мржње католика

²⁵ Петрановића је драгоман аустроугарског конзулата у Сарајеву Тома Херкаловић оптуживао 1860–тих година за ширење српског имена међу православнима у Босни и Херцеговини (Herkalović 1906, 17–18). Фра Мартић га се сећа, као једног од „главних агитатора српства у Босни” (Martić 1906, 44).

²⁶ Дучић је према Ристићевим речима радио послове „за будућност Српства” (Ристић 1887, 376). Писао му је крајем маја 1869. из Мостара, како православни у Херцеговини нису имали нимало поверења у католике (Војводић 1994б, 255).

према православнима, буђењу међу њима духа српске националности и идеје ослобођења, уверавајући их да су њихови преци све до XIV века били православне вере, те да реч „Србин” не означава веру, већ народност. Из обраћања Намесништву дан после јасно се видело да му је стицање поверења у новој средини, без којег не може „користан бити нашем Нароу Србскоме” у западној Херцеговини, било од егзистенцијалне важности (Јакшић 1939, 14; Костић 1963, 20–21; Војводић 1994а, 102–103; Јововић 2010, 100, 107–108).

Шкарића је хронична беспарица пратила од првог дана живота и рада у српској престоници. По доласку у Београд на јесен 1869. дуже време био је без сталног смештаја. Није бежао од јавности, али је због природе посла којим се бавио живео анонимно по гостионицама представљајући се као трговац и под псеудонимом „Јова Косановић”, а у неким ситуацијама за „све осим оно право што сам”. Нико Окан помагао је Шкарићу тако што му је пронашао „приватан и скроман квартир”,²⁷ јер се у свакој гостионици много арчи²⁸. Обезбедио му је српско држављанство, а за предвиђене државне послове од српске владе му је одређена стална месечна плата од 8 дуката. Дучићу се нимало није свидела Шкарићева разузданост о чему је одмах обавестио Ристића. Писао је о њему као лакоумном човеку, који „доста развратан живот води” и да је виђан на непримереним местима. Предлагао је, да му се због таквог животног стила требају све дотадашње грешке „очитати”, уз строгу опомену да му се слично понашање неће више толерисати. Запавши у материјалне дугове Шкарић се убрзо задужио. Када је Дучића замолио за повећање плате за два дуката више, био је одбијен. То је био један од разлога да се 1. априла 1870. за помоћ лично обрати Ристићу²⁹, који је за њега био „дика и понос свему народу нашем, и све наше поуздање³⁰”. Писао му је, да је због осиромашења узрокованог разним разлозима („скупоћа квартира”, „кост”³¹, „пребивање по гостионицама до сада кријућ[и] се љубопитљивости публике”, „дуга од двадесет и осам дуката”, „скупоће свега овди”) готово „клонуо духом”, као и да је

²⁷ Стан.

²⁸ Расипати се парама.

²⁹ Шкарић никада није скривао своју верност Ристићу, пишући о њему врло често у панегиричком тону. У једном доцнијем писму из априла 1873. године, назвао га је „*Паиџер[ом] иаириџе* нашега цијелога Србства” (Јововић 2010, 116) [*sic!*].

³⁰ Поверење.

³¹ Храна.

за наставак свог родољубивог посла „убијен морално и физично” (Јакшић 1939, 14; Екмеџић 1973², 46; Војводић 1994а, 104–106; 1994б, 242; Јововић 2010, 109–110).

Иако је очекивао ангажман на пољу конспирације међу католичким земљацима, Шкарић једно дуже време није добијао тајне задатке. Молио је половином маја 1870. допуштење од српске владе да одпутује у Трст на састанак са пријатељем, секретаром католичког бискупа у западној Херцеговини фра Илијом Лекићем.³² Са фра Лекићем, кога је сматрао „својим добрим другом и народњим пријатељом”, требао је према личној замисли да договори национално–политички рад међу католицима у Херцеговини „за јавно добро српске нације” темељен на „Меморандуму” и „Плану и савјету” поднесеним Ристићу. Дучић је био скептичан у погледу овог састанка, јер није имао „никаква поверења баш ни у једнога фратра” са којима, како је објаснио Ристићу, „треба бити на опрезу и радити само оно што се вазда може предати јавности”. Шкарићев једини задатак добијен од Дучића био је да разоткрије политички став херцеговачких фрањеваца о политичкој будућности Босне и Херцеговине. Након десетак дана Шкарић се из Трста вратио у Београд и о састанку са фра Лекићем детаљно обавестио Намесништво (Екмеџић 1973², 46; Војводић 1994а, 106).

У извештају Ристићу, Шкарић је навео да се током боравка у Трсту сусрео са члановима и посланицима „циелога елемента западнога Вјероизповидања све Босне и [Х]ерцеговине” на челу са поменутиим фра Лекићем, секретаром херцеговачког бискупа и фра Антом Владићем, генералним дефинитором фрањевачког реда мале браће за цели свет са седиштем у Ватикану. Фра Лекић и фра Владић су пре коначног озакоњења сарадње са српским Намесништом, заједно са Шкарићем у име фрањеваца и католика западне Херцеговине израдили предлог споразума од седам (7) тачака. Шкарић је по повратку у Београд писмено саставио предлог споразума 7. јуна 1870. и предао га Намесништву. Тражено је, да се католици изједначе са православнима у свим областима

³² Фра Лекић је највероватније био међу оним фрањевцима које је лета 1869. у Мостару посетио аустро–хрватски агитатор дон Павлиновић и који су му на његово изненађење саопштили да не пристају на лицемерну политику бечког кабинета (Когунџић 1987, 251).

културно–просветног, привредног и политичког живота. Обавезали су се да ће припремити народ за устанак и рат против турске власти.³³

Српска влада³⁴ у подизање католика није требала да сумња, једнако као ни у православне, будући да су готово сви на њу гледали са симпатијама. Шкарић у једном делу документа износи неке ставове из личног живота. По њему, помоћ би у народу имала знатно више одјека само ако се пружи онима који су „пропали и све изгубили због народа”, а у Србији „нису ништа нашли” (мислећи у првом реду на себе–Б. Т). Предложено је, да након покрета преко Дрине српска војска понесе са собом наоружање намењено устаницима и подели га свештенству и народу. Када је реч о положају католичке цркве у Кнежевини Србији, фра Лекић и фра Владић су га уверавали,

³³ Агент српске владе Окан предао је 14. августа 1870. године Ристићу нови „Пројекат” устанка у Босни и Херцеговини. Према новом плану требало је са неколико добровољачких чета извршити војну инвазију на Босну и Херцеговину из Србије правцима: Романија–Високо–Зеница–Травник–Јајце–Бањалука–Приједор–Бихаћ–Ливно (Војводић 1994а, 50–51). Поборници подизања устанка против турске власти у местима свог рођења били су у то време фрањевци млађе генерације (фра Маријан Топић из Фојнице, фра Стипо Крешић из Ливна, фра Мартин Недић из Толисе код Орашја, фра Боно Шарић из Дрежнице код Ливна и фра Кулишевић из Травника (Ковачић 1978/79, 384). Штавише, фра Крешић и фра Топић по свршетку Богословије 1871. отишли су у Београд да замоле српску владу да их прими у Војну академију, али их је Ристић условио уписом на Православну богословију (Marković 1970/71, 413).

³⁴ Калај је 27. децембра 1870. добио од српске владе и Ристића обећање, да ће Србија у случају рата Аустро–Угарске и Русије задржати неутралност. Заузврат, Аустро–Угарска би по завршетку рата требала Србији обезбедити поседовање Босне и Херцеговине под идентичним условима под којима је та држава била тренутно везана за Порту. Ристић је коначно прихватио, да се по присаједињењу Босне и Херцеговине њен западни део од Врбаса и Неретве прикључи Аустро–Угарској. Договорено је да би Аустро–Угарска и Србија биле обавезане одмах интервенисати у Босни и Херцеговини, при чему би се свака придржавала линије Врбас–Неретва (Калај [1976] 2002, 348–349). Бискуп Штросмајер обавештен је почетком следеће године, да су Мађари нудили Србији целу Босну и Херцеговину изузев тзв. „хрватске Босне” [Босанска Крајина–Б. Т.] (Новак 1949, 197). Са друге стране, намесник Блазнавац имао је у исто време нека сазнања, да је хрватска Народна странка годину раније склопила споразум са аустроугарским гувернером Далмације фелдмаршал–лајтнантом Јоханом Ритером фон Вагнером (*Johann Ritter von Wagner*, 1868–1869) о војном запоседању целе Босне и Херцеговине. Блазнавац је наводно разљутило, што је у смислу једне тачке „Вагнер–хрватског уговора” Србију требало преварити (Калај [1976] 2002, 355).

како се преко ђаковачког бискупа Штросмајера³⁵ није могло ништа значајније постићи. Проблем је био у томе, што би се он за тај посао морао додатно ангажовати у Ватикану и Бечу, где би без сваке сумње пао у још веће подозрење и компромитацију. Њихова идеја била је да се читава ствар око тог вишедеценијског питања оконча без непожељног посредства, односно директним споразумом српске владе са босанско–херцеговачким фрањевцима. Предлагали су да се „српском” католичком бискупу у Београду одреди пристojна плата, сагради црквица и кућа за становање. Штросмајер, кога је требало о свему обавестити, помогао би да се „њи[x]ов” [аустроугарски–Б. Т.] свештеник „политично” протера, чим фрањевачки ступи у службу. Шкарић у даљем делу парафразираниог извештаја, очито импровизујући, наводи како су га фрањевци признали за агента и заступника целокупног католичког елемента Босне и Херцеговине пред српском владом. Фрањевци су, пише Шкарић, наводно били много увређени поступком према њему након његовог доласка у Београд, када му је српска „влада одредила бедну и ништавну плату тек да од глади не умре”. Они су из тог разлога постали сумњичави у искреност српске власти према њима и њиховом раду. Сматрали су за сходно, да се Шкарићу из политичких разлога и поштовања према свештенству коме је припадао треба указати нарочита пажња. Шкарић се Намесништву похвалио, да је фрањевце успео убедити у позитивно расположење српске владе према католицима у Босни и Херцеговини и да у Србији нема „оне занешености за

³⁵ Католици у Босни и Херцеговини плашени су од неких представника своје цркве, да их је бискуп Штросмајер желео превести у православље. Та политичка кампања против њега отпочела је на Ватиканском концилу (1869–1870), када је Штросмајер иступио против инфалибилитета римског папе (*Teinović 2019, 972*). По Штросмајеровом налогу, фрањевац фра Анто Кнежевић из Јајца посетио је 1870. године митрополита Михаила и Намесника Ристића у Београду. Том приликом, Ристић га је саветовао да са православним Србима „развија љубав и братску слогу” и ради на побуни против турске власти. Фра Кнежевић је открио Ристићу, како је његов главни задатак био да сазна да ли би српска власт помогла један хришћански устанак у Босни и Херцеговини. Ристић му је предложио да се у тој турској провинцији уради што више, пре свега, на зближавању са муслиманима у циљу заједничког рушења турске власти. Око овог питања Намесништво није имало јединствен политички став. Када се фра Кнежевић сусрео са Блазнавцем, овај му је уз коментар да су „Турци пасја вера”, предложио за муслимане да се сви „који се не прекрсте” одмах истерају из Босне и Херцеговине (Ковачић 1978/79, 368–369, 378–383).

вјероисповидањима и мрзости на западњаке³⁶ (Војводић 1994а, 107–108; Јововић 2010, 111–115).

Шкарић је током читаве 1872. бедно животарио у Београду, а од 1. јануара наредне године Министарство иностраних дела укинуло му је право на социјалну помоћ у износу од 12 дуката месечно, што му је додатно отежало свакодневни живот у српској престоници (Војводић 1994а, 109). До пролећа 1873. толико је осиромашео, да је практично умирао „од глади” запавши при томе у такву неимаштину, да последња четири месеца није могао платити „кост” и „кирију за квартир”. Преклињао је Ристића у чију је немилост очито пао, да га запосли „гди год видите, све ћу и сва чинити на што ме год одредјелите”. Молио га је да га врати на посао, највише „ради Бога и ради Србства”. Сумњао је, да су му код Ристића и Намесништва о глави радили неки странци којима се никако није допадало то што је последњих неколико година радио „у интересу оточества и сјеротиње Србске” (Јововић 2010, 116).

Уочи почетка устанка у Херцеговини лета 1875. одселио се у Загреб, чиме је на себе скренуо пажњу српских државних органа за које је тајно радио. Агент српске владе, босански Србин Гавро Вучковић–Крајишник³⁷ писао је 3. августа 1875. о томе српском министру иностраних дела Милану Богићевићу: „Радићу да повратим из Загреба фра Гргу Шкарића овде познатог и знаног Јову Косановића” (Војводић 1994б, 242), који се у том кратком периоду живота у главном граду Хрватске бавио лекарством и апотекарством (Nikić 2010, 267–274).

Грго Шкарић се активно укључио у устанак на јесен 1875. године, ратујући у околини католичког Љубушког, устаничкој оперативној зони својих некадашњих ученика, војвода дон Ивана Мусића и Баје Божића. Властити чету састављену углавном од добровољаца, Шкарић се намеравао прикључити српском устаничком покрету старог сарадника, поменутог војводе Миће Љубибратића.

³⁶ Пре доласка у Београд, поменути фра Кнежевић учио је о Србији као о држави у којој је забрањено исповедање било које друге вере осим православне (Ковачић 1978/79, 372).

³⁷ Осим са босанско–херцеговаким муслиманима, Вучковић је имао контакте и са католицима, односно њиховим представницима у Цариграду, бискупом фра Шуњићем и фра Филипом Пашалићем, кога је посебно ценио јер је сарађивао са СУД–ом. Вучковић је из заточеништва у Бејруту замолио помоћ од фра Мартића и члана Државног савета у Цариграду Травничанина Дервиш–бега Тескерџића (Вучковић Крајишник 1910, 147–148).

Устанак је напустио из непознатог разлога³⁸, а живот окончао у 45. години, такође на тајновит начин, 19. децембра 1876. у Загребу у коме је, без обзира на чињеницу што више није био фрањевац, сахрањен на фрањевачком гробљу (Екмећић 1973², 103; Pandžić 2001, 86; Jolić 2011, 389).

ЗАКЉУЧАК

Фра Гргур–Грго Шкарић остаће упамћен у политичкој историји Босне и Херцеговине током последњег века турске владавине као један од последњих католика, бораца за српски национални интерес. Заветовани присталица српске националне идеје био је још од младости. Иако је током школовања за фрањевца у отаџбини и у Венецији васпитаван у строгом католичком духу, његов поглед на националну припадност српском народу био је ослобођен верског фанатизма. Бескомпромисно је веровао у јединство и слогу српског народа три вере, православне, муслиманске и католичке. Фра Шкарић, што је реткост, био је веома добро упознат са историјом свог поднебља и српским етно–језичким пореклом својих сународника у западној Херцеговини.

Као професору на Богословији у Широком Бријегу (1866–1869), центру католичанства у том делу најзападније провинције Турског царства, смисао његовог педагошко–просветног рада био је да католичке клерике васпитава у српском националном и етатистичком духу. Фра Шкарић би у свом послу имао већег успеха, да се његовој национално–либералној мисији није енергично супротставила аустро–хрватска идеологија конзервативних фрањеваца и високог католичког клера. Наиме, као плаћени агент српске владе користио је сваку прилику да католичком народу западне Херцеговине чији је „мисник” и вероучитељ био, објасни и приближи значај и смисао идеје припадности јединственој српској нацији. Таке, аутохтоне католике, који су прихватили његово национално послање и које је лично заклинао на верност српској нацији, повео је лета 1868. у

³⁸ Велика вероватноћа је да се то десило након неуспелог Љубибратићевог покушаја, да се марта 1876. након продора са малом четом устаника преко Неретве до Вргорца повеже са католичким устаницима у Љубушком. Аустроугарска власт ухапсила је тада Љубибратића код Имотског и преко Сплита га интернирала у Линц (Vego 1953, 40–41).

једну устаничку авантуру због чега је на јесен идуће године, након несносних притисака старијих колега, морао пребећи у Београд.

У наредних шест година радио је за српско Намесништво као национално–политички агитатор, показујући у том послу несумњиво прегалаштво. У српској престоници (1869–1875) скривао се на јавним местима иза лажног имена „Јова Косановић”, таворећи најдужи део времена у беди и на маргини друштва. Његови меморандуми, планови и савети за националну конспирацију међу његовим сународницима, католицима у Босни и Херцеговини, разматрани су од представника српске националне елите без веће озбиљности. Осим тога, многи из Шкарићевог најближег окружења нису благонаклоно гледали на његов рад, поготово не на покушај сарадње са просрпски оријентисаним фрањевцима из Мостарске бискупије. Промена курса српске спољне политике према Босни и Херцеговини временом је утицала на пад Шкарићевог морала, чему је додатно допринело и његово материјално осиромашење. Убоги живот водио је у Београду све до лета 1875. и почетка српског устанка у Босни и Херцеговини коме је на јесен исте године својевољно приступио да би га из непознатог разлога, о чему се може само нагађати, врло брзо напустио.

Иако је српска национално–либерална и етатистичка мисија фра Грге Шкарића међу његовим сународницима изгубила политичку битку од надмоћније и перфидније конзервативне аустро–хрватско–католичке идеологије, може се закључити да је његово име и родољубиво дело у српској политичкој историји неоправдано занемарено.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Богићевић, Војислав. 1975б. *Писменост у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Војводић, Васо. 1994а. „Тајни рад Србије на ослобођењу Босне и Херцеговине (1868–1872)”. 9–115. *У духу Гарашанинових идеја. Србија и неослобођено српство 1868–1876*. Београд: Просвета.
- Војводић, Васо. 1994б. „Три Гарашанинова повереника за политички рад у Херцеговини”. 231–261. *У духу Гарашанинових идеја. Србија и неослобођено српство 1868–1876*. Београд: Просвета.
- Димић, Р. Душан. 1903. „Учешће Срба Босанаца и Херцеговаца у нашој књижевности од почетка XIX. вијека, па до 1878. год”. *Босанска вила 23–24/XVIII*: 394–396.

- Дурковић–Јакшић, Љубомир. 1979. „Анонимна и загонетна брошура из 1868. године о организацији за устанак хришћана на Балкану против Турака”. *Историјски гласник* 1–2: 141–152.
- Јакшић, Гргур. 1939. „План фра Грге Шкарића. Припрема једне духовне и политичке револуције у Херцеговини (1869)”. *Политика*, 8, 9, 10, 11. април: 14.
- Јовановић, Љубомир. 1901. „Преглед национално–политичког живота српскога у XIX веку.” *Српски књижевни гласник* 11/ (III, 1): 35–50.
- Јовановић, Слободан. 1923. *Друга влада Милоша и Михаила (1858–1868)*. Београд: Издавачка књижара Геце Кона.
- Јововић, Божидар. 2010. „Херцеговачки фратри и српска ослободилачка мисао”. *Изворник* 6: 85–116.
- Калај, Бењамин. [1976] 2002. *Дневник (1868–1875)*. Приредио Андрија Раденић. Репринт. Београд: Ј. П. „Службени гласник”.
- Ковачевић, Томо. 1879. *Опис Босне и Херцеговине*. Београд: Штампариа Н. Стефановића и Друга.
- Ковачић, Славко. 1978/79. „Од Ђакова до Београда (рукопис фра Антуна Кнежевића)”. *Гласник Архива и Друштва архивских радника БиХ XVIII–XIX*: 365–384.
- Костић, М. Лазо. 1963. *Католички Срби. Политичко–историска расправа*. Торонто: Српски Културни Клуб „Свети Сава”–Канада.
- Крајишник Вучковић, Гавро. 1910. „Долазак и пребивање у Бејруту”. *Развитак* 1/Г: 142–151.
- Љушић, Радош. 1997. „Споменица и прошеније Стеве Богдановића”. *Зборник за историју БиХ* 2: 207–233.
- Новак, Виктор. 1949. „Једно спорно питање из српскохрватских односа шездесетих година прошлога века”. *Историски часопис* 1–2/Г (1948): 181–198.
- Петровић, Раде. 1977. „Идеја о продаји Босне и Херцеговине шездесетих година 19. стољећа.” *Балканика VIII* (у част осамдесетогодишњице академика Васе Чубриловић. 279–299.
- Писарев, А. Юорий, и Экмечич, Милорад. 1988. *Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и Россия 1865–1875. Документы*. Москва: Наука.

- Попов, Нил. 1873. *Православје въ Босни и его борьба съ католическою пропагандой и протестантскими миссионерами*. Москва: Въ Университетской типографіи.
- Ристић, Јован. 1887. *Спољашњи одношаји Србије новијега времена. Друга књига 1860–1868*. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Слијепчевић, Ђоко. 1980. *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*. Минхен: Искра.
- Стојанчевић, Владимир. 1981. „Политички погледи Јована Ристића на проблем ослобођења српског народа у Турској 1868–1878”. *Историјски часопис XXVIII*: 77–88.
- Теиновић, Братислав. 2022. „Томо Ковачевић (1820–1863): Борац за српски национални интерес у Босанском ејалету”. *Национални интерес* 1/XVIII/41: 253–285. <https://doi.org/10.22182/ni.4112022.12>
- Терзић, Славенко. 1987. „Јован Ристић и ’заветна мисао српска’ (1868–1876)”. *Историјски часопис XXXIV*: 271–290.
- Урић, Ненад. 2008. „Српска школа у Вишеграду”. *Историјски часопис LVII*: 253–282.
- Чубриловић, Васа. 1996. *Босански устанак 1875–1878*. Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ.
- Vakula, Petro. 1867. *Schematismus topographico–historicus custodiae provincialis et vicariatus apostolici in Hercegovina sub regimine spirituali Fratrum min: observ: Sancti Francisci pro anno domini 1867*. Spalati: Typis Antonii Zannoni.
- Čičić, Augustin. 1930. *Monografija o fra Grgi Martiću 24. I. 1822.–30. VIII. 1905*. Zagreb: Tisak narodne prosvjete.
- Drljić, Rastislav. 1933. „Korespondencija Andrije Torkvata Brlića i fra Grge Martića”. *Franjevački Vijesnik* 10/XL: 206–208.
- Drljić, Rastislav. 1940. *Prvi Ilir Bosne Fra Martin Nedić 1810–1895*. Sarajevo: Rastislav Drljić.
- Drljić, Rastislav. 1942. „Kratok pregled razvoja katoličkog pučkog školstva u Bosni kroz XIX. vijek”. *Kalendar Sv. Ante XVII*: 168–177.
- Džaja, M. Srećko. 1995. „Politički profil fra Grge Martića”. *Bosna Franciscana* 4/III: 54–67.
- Ekmečić, Milorad. 1973. *Ustanak u Bosni 1875–78*. Sarajevo: Veselin Masleša.

- Frejdzon, I. V[ladimir]. 1971. „Hrvatsko–ruski dodiri 1868–1870.” *Historijski zbornik XXI–XXII* (1968–69): 171–178.
- Gavranović, Berislav. 1935. *Uspostava redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881 godine (Prilog političkoj historiji Austro–Ugarske Monarhije na Balkanu)*. Beograd: Seminar za opću historiju novoga vijeka Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Gavranović, Berislav. 1956. *Bosna i Hercegovina od 1853.–1870. godine*. Sarajevo: Naučno društvo BiH.
- Gjurgjević, Martin. 1910. *Memoari sa Balkana (1858–1878)*. Sarajevo: Naklada samoga pisca.
- Gross, Mirjana. 2001–2004. „Franjo Rački–ključne godine profesionalnoga povjesničara”. *Radovi* 34–35–36: 63–88.
- Grujić, Tvrtko. 1930. „Biblioteka i zbirka starina franjevačkog samostana u Fojnici”. *Napredak* 1931: 159–161.
- Gujić, Kasim. 1937. „Uloga Hrvata u Hercegovačkom ustanku”. *Hrvatsko kolo XVIII*: 179–197.
- Hadžijahić, Muhamed. 1970. „Formiranje nacionalnih ideologija u Bosni i Hercegovini u XIX vijeku”. *Jugoslavenski istorijski časopis* 1–2: 55–69.
- Herkalović, Tomo. 1906. *Vorgeschichte der Occupation Bosniens und der Herzegovina*. Zagreb: Druck von M. Majcen.
- Horvat, Rudolf. 1937. „Iz nedavne prošlosti Bosne, obrt u Bosni god. 1865”. *Napredak* 1938/XXVIII: 108–110.
- Jelenić, Julijan. 1915. *Kultura i bosanski franjevci. II svezak (1780–1878)*. Sarajevo: „Prva hrvatska tiskara” Kramarić i M. Raguz.
- Jolić, Robert. 2011. *Leksikon hercegovačkih franjevaca*. Mostar: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica.
- Korunić, Petar. 1981. „Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866–1868”. *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU*: 1–107.
- Korunić, Petar. 1984. „Pisma Klementa Božića Matiji Mrazoviću o prilikama u Bosni 1867–1869”. *Historijski zbornik XXXVII* (1): 165–205.

- Korunić, Petar. 1987. „Prilog poznavanju političkog programa Narodne stranke u Dalmaciji 1869–1870. godine”. *Historijski zbornik XL* (1): 247–295.
- Kruševac, Todor. 1967. „Periodika bosanska za turskog vremena 1850–1878”. *Glasnik Arhiva i Društva arhivista BiH VII–VII*: 103–161.
- Ljubibratić, Savo i Kruševac, Todor. 1955. „Prilozi za proučavanje hercegovačkih ustanaka 1857–1878 godine. Iz arhiva vojvode Mića Ljubibratića”. *Godišnjak Istoriskog društva BiH VII*: 185–204.
- Marić, Ante. 2011. *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18*. Mostar: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica.
- Marković, Stipo. 1923. *Hrvatske katoličke škole i učitelji u Livnu za turske uprave*. Mostar: Tisak hrvatske tiskare.
- Marković, Stipo. 1970/71. „Uspomene don Stjepana Krešića iz Bosanskog ustanka 1875–1878. god.” *Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika BiH X–XI*: 411–464.
- Martić, Grgo. 1906. *Zapamćenja (1829.–1878.). Po kazivanju autorovom zabilježio Janko Koharić*. Zagreb: Nakladom Gjure Trpinca.
- Milaković, Josip. 1905. „Fra Grgo Martić”. *Serafinski perivoj 10/XIX*: 290–301.
- Milaković, Josip. 1906. „Školstvo u Bosni i Hercegovini”. *Hrvatsko kolo III/1907*: 356–380.
- Mujić, A. Muhamed. 1958. „Tri turska izvještaja o djelovanju Josipa Jurja Strossmayera”. *Prilozi za orijentalnu filologiju VI–VII*: 259–274.
- Nikić, Andrija. 1977. „Hercegovački ustanak u svjetlu novih izvora.” U *Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. tom II, ur. Rade Petrović, 315–332. Sarajevo: ANU BiH.
- Nikić, Andrija. 1984. *Regesta Franjevačkog arhiva u Mostaru 1446–1862*. Mostar: Franjevačka knjižnica; Zagreb: Kućna tiskara Nacionalne i sveučilišne knjižnice.
- Nikić, Andrija. 1996. *Hercegovački i bosanski franjevci između 1844. i 1944. godine*. Mostar: Franjevačka knjižnica i arhiv.
- Nikić, Andrija. 2010. „Fra Dujo Ostojić (1863.–1938.) i njegov ’Domaći liečnik–medicus domesticus’”. *Acta medico–historica Adriatica* 8 (2): 267–274.

- Novak, Grga. 1960. „Političke prilike u Dalmaciji g. 1866.–1876”. *Radovi Instituta JAZU u Zadru* VI–VII: 35–63.
- Pandžić, S. Bazilije. 2001. *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*. Mostar–Zagreb: ZIRAL.
- Periša, Darko. 2011. „Geopolitički položaj, administrativna i crkvena pripadnost i regionalni identitet Hrvata u Livnu, Duvnu, Glamoču i Kupresu”. *Status* 15: 298–333.
- Slijepčević, Đoko. 1981. *Pitanje Bosne i Hercegovine u XIX veku*. Keln: Iskra.
- Slovak, J. Charles. 1977. “J. J. Strossmayer as a Balkan bishop”. *Balkan Studies* 1/18: 121–144.
- Stančić, Nikša. 1972–73. „Odnos nacionalno–političkih shvaćanja Eugena Kvaternika i Mihovila Pavlinovića”. *Historijski zbornik* XXV–XXVI: 163–187.
- Stanić, Ljilja. 1989. „Istorijat franjevačkog samostana i knjižnice u Fojnici”. *Informatica museologica* 3–4: 64–66.
- Teinović, Bratislav. 2019. „Nacionalno–politički razvoj Bosne i Hercegovine u posljednjem vijeku turske vladavine (1800–1878).” Doktorska disertacija. Univerzitet u Banjoj Luci: Filozofski fakultet. <http://eteze.unibl.org/application/showtheses?thesesId=121> Preuzeto 15. 1. 2024.
- Vego, Marko. 1953. *Don Ivan Musić i Hrvati u Hercegovačkom ustanku 1875–1878 godine*. Sarajevo: Državna štamparija.
- Zaplata, Rudolf. 1936. „Strani konzuli u Bosni i Hercegovini za turske vlade”. *Gajret* 1937: 116–147.

Bratislav Teinović**Museum of the Republic of Srpska, Banja Luka***THE NATIONAL AND POLITICAL MISSION OF
FRA GRGUR–GRGO ŠKARIĆ (1831–1876):
FOR THE PUBLIC GOOD OF THE SERBIAN NATION****Resume**

Fra Grgur–Grgo Škarić is one of the most secretive historical figures of the political life in Bosnia and Herzegovina during the 1860/70s. Škarić was born on July 13, 1831 in Županjac (formerly Duvno, now Tomislavgrad) in west Herzegovina where, according to Škarić himself, “the Serbs–Catholics reside”. He completed the elementary education at the Franciscan school in Čerigaj near Široki Brijeg. At that time he changed the name Jure that he was given at birth to Grgur–Grgo. He graduated the Franciscan theology and philosophy in Venice. As a professor at the Catholic seminary in Široki Brijeg (1866–1869), he taught his students the Serbian national spirit, swearing them “for the public good of the Serbian nation”. The pressure he was exposed to due to the national mission he was leading and suspicions that he was preparing an uprising, forced him to defect in the autumn of 1869 to the Principality of Serbia, where he received citizenship and financial aid from its government. The Serbian regent Jovan Ristić was the patron of Škarić’s plan to launch the “Society of Roman Catholic Youth in Herzegovina”, which had the main tasks of eradicating the hatred of the Catholics towards the Orthodox, awakening among the Catholics the spirit of Serbian nationality and the idea of liberation, assuring Catholics that they were of the Orthodox faith until the 14th century and that the word Serb does not mean religion, but nationality. While in Belgrade, he worked closely with Serbian government’s top three people in charge of conspiratorial activities in Bosnia and Herzegovina: Nićifor Dučić, Niko Jovanović Okan and Gavro Vučković–Krajišnik. Under the name of “Jova Kosanović”, he worked for the Serbian ministry of foreign affairs until the January 1, 1873, as an agent and representative of the “Catholic element of Bosnia and Herzegovina”. For the next two years he was preparing the uprising in his homeland of western Herzegovina. Škarić left the uprising in which he was actively involved from the first

* b.teinovic@hotmail.com

day in the vicinity of Ljubuški, for an unknown reason. He also ended his life in a mysterious way at the end of 1876 in Zagreb, where he was buried the same year.

Keywords: Fra Grgo Škarić, Catholics, Franciscans, Serbs, Bosnia and Herzegovina, Principality of Serbia, Jovan Ristić, Austria–Hungary.

* Овај рад је примљен 14. фебруара 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. јуна 2024. године.